
Polsko-ruské vztahy po madridském summitu a zahraniční politika České republiky

Vladimír Leška

Polsko-ruské vztahy jsou podstatnou náplní dějin východní a střední Evropy. V novodobé evropské historii zaujímaly důležité místo především v kontextu kontinentální bezpečnosti. Značný význam měly tedy zvláště v době radikálních změn politické geografie Evropy a při zvratech v rozložení mocenských sil. V současnosti vyžadují zvýšenou pozornost i proto, že v poměrně krátkém časovém úseku po pádu železné opony jsme svědky již druhého zásadního přetváření poválečného uspořádání našeho kontinentu.

Eroze jaltského systému fakticky začala již sjednocením Německa a zánikem Varšavské smlouvy. To byla první dominanta transformace geopolitického obrazu Evropy. Po rozpadu Sovětského svazu jeden z účastníků jaltských úmluv přestal de facto existovat a Rusko, jeho nejvýznamnější následnický stát, nemělo dostatek politických ani mocenských nástrojů, aby tento pohyb ovlivnilo ve svůj prospěch, natož aby jej zvrátilo. Druhou dominantou tohoto procesu je rozhodnutí o zahájení rozšiřování NATO východním směrem, které bylo přijato na madridském summitu v červenci 1997.

Proces transformace celého mezinárodního uspořádání v Evropě však odstartovaly vnitropolitické změny, které se koncem 80. let začaly odehrávat v zemích, jež tvořily podstatnou část „světové socialistické soustavy“. Odstraněním železné opony se začal odvíjet dosud neukončený řetězec evolučních, ale i radikálních, náhlých změn na evropském kontinentě, které lze zahrnout do komplexního pojmu *všeobecná transformace mezinárodního uspořádání v Evropě*.

Míra a směr vlivu polsko-ruských vztahů na vývoj politické a bezpečnostní situace ve středoevropském prostoru budou záviset především na jejich úloze a místu v celkové soustavě mezinárodních vztahů v kontinentálním i globálním rozsahu a na jejich charakteru. Tyto parametry budou do značné míry záviset na celkové politické i vojenské situaci v Evropě a ve světě. Oba aktéři této mezinárodní relace mají objektivní zájem o to, aby se vztahy mezi nimi vyvíjely nejen v souladu s principy *Charty OSN, Závěrečného aktu KBSE* (dnes OBSE) a dalších mezinárodních paktů a ujednání, ale i v souladu s tím, na čem se dohodli ve *Smlouvě o přátelské spolupráci a dobrém sousedství* z června 1992.¹ Dosavadní vývoj jejich vzájemných vztahů však potvrzuje, že nebylo (a stále není) snadné nalézat jejich optimální roviny, odpoutávat se od stereotypů minulosti a překonávat důsledky nesčetných asymetrií, které významně ovlivňují přístupy k řešení otázek, dotýkajících se jejich národních zájmů.

Polsko-ruské vztahy budou zřejmě i nadále patřit do kategorie těch, jejichž vývoj bude mezinárodní veřejnost sledovat se značnou ostražitostí a s jistou mírou negativních očekávání. Přes subjektivní snahu politiků budou zřejmě i nadále křehké a ne dost odolné proti případným negativním vlivům vnitropolitického vývoje.

Prvotní příčinou polsko-ruského soupeření v dějinách byla geostrategická poloha a geopolitická orientace jeho aktérů. Potenciál latentního napětí mezi nimi je „napájen“ hlavně ze zdrojů společné minulosti. Utváření společenského povědomí zejména polského národa ovlivnily důsledky četných vzájemných konfliktů. Jedním z motivů animozních stereotypů je imperiální minulost Ruska a obavy části polských politických elit, ale i společnosti

z návratu k jejím projevům. Intenzitu účinnosti tohoto faktoru významně ovlivňuje politická psychologie a vzájemná percepce různých projevů na vnitropolitické scéně, jakož i kroky každé ze stran, které s imperiální a protiimperální problematikou nějakým způsobem souvisí.

V podmínkách zhoršené mezinárodní politické situace by se zdrojem dodatečných impulzů růstu napětí nejen v oblasti „mezipásma“,² ale i v prostoru celé střední Evropy mohly stát snahy Ruska či Polska o prosazení svého vlivu na země těchto regionů. Jako destabilizující faktor bezpečnostní situace v této geografické oblasti by mohla působit neadekvátní snaha Ruska o uplatňování jeho velmocenských ambicí. Její důsledky by se intenzivně projevil zejména tehdy, pokud by se dlouhodobě nezlepšovala jeho vnitropolitická situace a pokud by v rámci SNS docházelo k dalšímu růstu politického napětí.

Význam polsko-ruských vztahů pro zajištění bezpečnosti ve střední Evropě a míra jejich vlivu na vývoj politické situace v tomto prostoru budou poměrně značné, nikoli však určující. Dominantní vliv na evropskou politickou scénu, a tím i na středoevropský region budou mít především vztahy Ruska s NATO a s Evropskou unií, konkrétněji pak s USA, s Německem a s Francií. Rovněž vztahy Polska s uvedenými státy budou na situaci ve středoevropském prostoru působit intenzivněji než jeho vztahy s Ruskem. Politická a bezpečnostní situace ve středoevropském regionu bude primárně ovlivněna vnitropolitickým vývojem v obou zemích, sekundárně pak jejich vztahy s Evropskou unií a s NATO.

Po přijetí prvních tří postkomunistických zemí do Severoatlantické aliance se z tohoto hlediska začne měnit zejména postavení Polska, a to nejen v rámci středoevropského prostoru, ale i ve vztahu k jeho východním a severovýchodním sousedům, a dokonce s největší pravděpodobností i vůči některým členským státům NATO. Jeho nové postavení však bude do značné míry záviset na tom, jaký zájem budou mít USA a evropské mocnosti (především Německo a Francie) o využití geopolitického postavení největšího z nových členů Severoatlantické aliance k podpoře prosazení a realizace svých představ o novém evropském uspořádání.

Polsko bude i po svém vstupu do NATO pokračovat v orientaci na SRN. Přitom spojení s Německem se pravděpodobně bude snažit vyvažovat rozvojem aktivní spolupráce (zejména politické) s Francií a rovněž s USA, respektive s Velkou Británií. Je možné se domnívat, že se tyto země budou snažit o to, aby se vztahy Ruska s novými členy NATO rozvíjely v souladu se *Zakládajícím aktem o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi Ruskou federací a Severoatlantickou aliancí* (viz text tohoto dokumentu, uveřejněný v časopise *Mezinárodní vztahy*, 3/1997, s. 118–124 – pozn. red.). To bude mít pozitivní vliv na vojenskobezpečnostní situaci ve středoevropském prostoru.

Polsko, Rusko, střední Evropa a Česká republika

Zahraniční politika našeho státu by měla hledat odpověď mj. rovněž na následující otázku: Jakými důsledky se může projevit posílení pozice Polska ve středoevropském regionu na vztazích s jeho sousedy? Nejpravděpodobnější je, že v rámci sousedské spolupráce bude Polsko i nadále pokračovat v dosavadních aktivitách se stejnou, popřípadě zvýšenou intenzitou. Zejména se soustředí na rozvoj kooperace s Českou republikou a s Maďarskem jako se spolukandidáty na členství v Severoatlantické alianci. Jeho ústavní činitelé spolu s představiteli těchto dvou zemí deklarovali zájem o spolupráci též se Slovenskem, jež se mezi zeměmi přizvanými do NATO neocitlo. Není však vyloučené, že se později (po přijetí do Severoatlantické aliance) těžiště zahraničněpolitické orientace Polska posune ještě více na západ a na sever, popřípadě na severozápad. Ze států, které se do NATO nedostanou, objektem prvořadého polského zahraničněpolitického zájmu se stane Ukrajina a pobaltské státy. Specifický zájem bude projevovat rovněž o vnitropolitický vývoj v Bělorusku.

Polsko se bude i nadále snažit o efektivní fungování Středoevropské dohody o zóně volného obchodu (CEFTA) a o zvýšení mezinárodní autority Středoevropské iniciativy (SEI).

Jeho ústavní činitelé několikrát projeví ochotu poskytovat si v rámci zemí přidružených k Evropské unii vzájemnou pomoc při krocích, směřujících k získání plného členství.

Do polsko-ruských vztahů by se mohlo nepříznivě promítnout, kdyby Polsko při prosazování nároku na roli regionálního hegemonu překročilo určité meze zejména ve vztahu k Pobaltí a vůči Ukrajině, popřípadě i ve vztahu k Bělorusku. Moskva by mohla takové aktivity vnímat jako snahu o získání rozhodujícího vlivu v „mezipásnu“ s cílem oslabit její pozice a jako pokus o poškození svých národních zájmů. Polští představitelé si toto riziko zřejmě uvědomují, a proto často zdůrazňují, že by jejich politika v tomto regionu neměla mít antiruské prvky. Je však možné, že Moskva bude vnímat tuto polskou politiku s jistotou nevrzivosti, ačkoli bude tento princip vůči svým východním sousedům plně respektovat. Iritující pro ni by mohla být především polská ostantativní podpora snah pobaltských republik o vstup do Severoatlantické aliance a další prohlubování strategického spojení s Ukrajinou. Polští politici se snaží negativním reakcím Ruska předejít tím, že spolupráci s Ukrajinou rozvíjejí zejména na trilaterální platformě jednak s USA, jednak v součinnosti se SRN.

Za předpokladu, že se polsko-ruské vztahy budou vyvíjet v souladu s představami *Madridské deklarace o euroatlantické bezpečnosti a spolupráci a Zakládajícího aktu o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi Ruskou federací a Severoatlantickou aliancí*, popřípadě budou-li neutrálně korektní, bez významnějších ořesů, mohou být důležitým katalyzátorem pozitivního vývoje ekonomické spolupráce zemí středoevropského regionu s Ruskem. Dojde-li však k jejich zosřtení, mohlo by se to promítnout i do podmínek vzájemného obchodu, respektive Rusko by se mohlo pokoušet ztížít přístup na svůj trh a zpochybňovat dohody o dodávkách energetických surovin.

Vojenské vztahy mezi Ruskem a Polskem se zřejmě budou rozvíjet hlavně v rámci *Euroatlantické rady partnerství* (EAPC) jako nejvhodnějšího grémia pro tento druh spolupráce. To však nevyklučuje možnost rozvoje bilaterálních kontaktů s odbornou náplní mezi polskými a ruskými vojenskými funkcionáři různé úrovně.

V multilaterální rovině budou polsko-ruské vztahy ještě více než v bilaterální rovině závislé na celkové politické situaci v Evropě a ve světě. Relevantními fóry, na nichž by se vliv jejich úrovně mohl výrazněji projevit, bude zřejmě *Euroatlantická rada partnerství, Rada Evropy a Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě*. Je možné, že by v rámci OSN postupovaly koordinovaně v případě vzniku regionálního problému, který by se dotýkal zájmů obou států. Polsko zřejmě bude svá stanoviska na mezinárodních fórech k důležitým problémům evropského vývoje vzhledem k očekávanému členství v NATO a později i v Evropské unii konzultovat s jejich členskými státy. Podobným způsobem by asi postupovaly i ostatní země středoevropského regionu, zejména Česká republika a Maďarsko.

Největší prostor pro změnu přístupu Polska k ruským koncepcím zajištění míru a bezpečnosti v Evropě otěvírá platforma OBSE a zásady obsažené v obou jmenovaných dokumentech. Upozorňovali na to již autoři *Zprávy Polsko a NATO*.³ Konstatovali: „S konkrétními polských záměrů získání členství v NATO souvisí i vyřešení otázky nové role a zásad práce OBSE, na což je třeba se připravit. Bude to znamenat znovu posoudit hlavní ideu ruské vlády, ohlašovanou v současnosti jako alternativu k rozšiřování (a de facto k další existenci) NATO... Přijetí konkrétního rozhodnutí NATO o svém rozšíření bude vhodným okamžikem k zahájení reálné a smysluplné diskuze o budoucnosti OBSE, jakož i jiných celoevropských organizací, zajišťujících konstruktivní přítomnost Ruska v Evropě.“⁴ Členství Polska v NATO a perspektivně i v Evropské unii by se mělo tedy promítnout i do jeho pojetí úlohy OBSE v evropské bezpečnostní architektuře. Jeho přístupy k ní se asi přiblíží těm, které prosazují členské státy Evropské unie.

Budou-li se polsko-ruské vztahy vyvíjet v souladu s pravděpodobným očekáváním, tj. nedojde-li k jejich výraznému zhoršení, výrazněji neovlivní bezpečnostní spolupráci ve středoevropském prostoru. Vstupem tří zemí tohoto regionu do NATO se zřejmě vytvoří ještě příznivější předpoklady pro všestrannou vzájemnou kooperaci Polska, Maďarska a České republiky a též pro spolupráci s těmi státy, které o členství v NATO sice usilovaly,

ale v první vlně nebyly vyzvány k jednání o přijetí. Evropské bezpečnostní ovzduší by se mohlo časem natolik „pročistit“, že by se státy střední a východní Evropy odhodlaly zlepšit svou bezpečnostní spolupráci též s Ruskem. Avšak Polsko bude zřejmě patřit k těm státům, které s naplněním výzvy generálního tajemníka Severoatlantické aliance J. Solany, aby přizvané země měly stejně „solidní, trvalé a dobré vztahy“ s Ruskem „jako NATO a jeho členové“,⁵ budou dost otálet.

Předpokládané důsledky možného vývoje polsko-ruských vztahů pro zahraniční politiku České republiky

Zahraničněpolitické postavení České republiky bude v převážné míře určováno jejím vnitropolitickým vývojem. Z mezinárodních faktorů jej nejvýznamněji ovlivní především schopnost adaptovat se na nové podmínky evropského vývoje, které se vytvoří po jejím přijetí do Severoatlantické aliance. Ve vzdálenější perspektivě bude její mezinárodní postavení značně ovlivňovat stupeň připravenosti k převzetí závazků vyplývajících z plnohodnotného členství v Evropské unii. Součástí vnějších faktorů, které budou ovlivňovat místo České republiky v systému mezinárodních vztahů, tedy i její zahraniční politiku, jsou rovněž vztahy jejich sousedů s dalšími zeměmi, tj. i polsko-ruské vztahy.

Z toho vyplývá, že polsko-ruské vztahy budou mít mezi faktory, které se podílejí (a budou podílet) na definování parametrů zahraničněpolitického postavení České republiky, významné, nikoli však rozhodující místo. Jejich vliv bude spíše zprostředkovaný, sekundární, odvozený od důsledků, jimiž tato bilaterální relace bude působit na evropskou bezpečnostní atmosféru. Proto i efekt vlivu polsko-ruských vztahů na českou zahraniční politiku je třeba zkoumat v širších, tedy nejen středoevropských, ale též kontinentálních souvislostech. Dominantním procesem, jenž bude pro Evropu a její politické, bezpečnostní a ekonomické struktury i ve střednědobém horizontu charakteristický, je transformace v tom nejširším slova smyslu. Z toho vyplývá, že i polsko-ruské vztahy budou vystaveny vlivu změn, probíhajících nejen na vnitropolitické scéně obou účastníků této relace, ale i vlivu změn v jejich okolí a v institucích, do nichž směřuje Polsko a s nimiž chce též Rusko udržovat partnerské vztahy. Tato množina proměnných bude významně modifikovat vliv polsko-ruských vztahů na českou zahraniční politiku. Na jeho intenzitě a směru působení však budou mít značný, ne-li rozhodující podíl především konstantní veličiny, k nimž bezpochyby kromě geografických, demografických a ekonomických ukazatelů patří i faktory historického charakteru.

Přístup české zahraniční politiky k polsko-ruským vztahům jako k faktoru, jenž může působit na definování jejích priorit, by měl vycházet nejen ze zhodnocení významu těchto vztahů pro utváření situace ve středoevropském prostoru a v Evropě vůbec, ale i z posouzení úlohy a místa obou jejich aktérů v zahraničněpolitické koncepci České republiky.

Polsko a střední Evropa

Z analýzy mezinárodního postavení a posttotalitního vývoje Polska vyplývají následující skutečnosti:

* Ve středoevropském kontextu představuje Polsko důležitý strategický prvek koncepce rozšiřování pásma stability na východ. Současně je však jeho dominantním národním zájmem, aby se institucionálně zakotvilo do evropských i transatlantických politických, bezpečnostních a ekonomických struktur. I když obě problematiky spolu organicky souvisejí, lze očekávat, že ve své zahraniční politice bude Polsko klást podstatně větší důraz na aktivity, související se svou orientací na Západ.

* Jako součást středoevropského regionu pokládá Polsko za jednu z nejvyšších priorit své zahraniční politiky rozvoj dobrých sousedských vztahů se zeměmi tohoto prostoru, přičemž těžiště spatřuje ve společných aktivitách zaměřených na realizaci kroků, souvisejících s jejich integrací do Severoatlantické aliance a do Evropské unie.

* Vzhledem ke své geostrategické hodnotě a geopolitickému významu na straně jedné a k očekávaným problémům s dokončením transformace zejména svého zemědělství na straně druhé klade Polsko podstatně větší důraz na opatření související s přijetím do NATO než do Evropské unie. To však neznamená, že by o přijetí do Evropské unie projevovalo menší zájem, pouze časový harmonogram tohoto procesu bude zřejmě více než ostatní kandidáti přizpůsobovat možnostem řešení svých vnitropolitických problémů.

* Ve vztahu k východním sousedům se Polsko bude zřejmě snažit provádět politiku, kterou by je více připoutalo ke svému zahraničněpolitickému kurzu, přičemž hlavní úsilí soustředí na Ukrajinu a na Litvu.

* Svůj zahraniční obchod orientuje Polsko hlavně směrem na západ, pouze dodávky energetických surovin má z více než tří čtvrtin zajištěny dovozem z Ruska. Stejně jako další středoevropské země je nuceno řešit problém pasivní obchodní bilance. K jeho překonání z různých důvodů zatím nedovedlo využít potenciál nenasyčených východních trhů.

* Soudobé Polsko představuje standardní postkomunistickou zemi se specifickou minulostí, kterou se dost odlišuje od ostatních států středoevropského regionu. Jeho novodobá historie má značný podíl na tom, že přes nižší stupeň ekonomické rozvinutosti získalo v některých směrech transformace (zejména v politické oblasti) jistý náskok jak před Maďarskem, tak i před Českou republikou a před Slovenskem.

Perspektivní rozvoj vztahů Polska s Ruskou federací bude přes snahu polských vlád a jednotlivých politiků i nadále podléhat působení historických stereotypů.

Místo Ruska ve středoevropské politice

Na základě provedených analýz je důležité zdůraznit následující skutečnosti:

* Přes své vnitropolitické problémy a ne dost přesvědčivé výsledky dosavadního průběhu transformace politického systému a ekonomiky bude Rusko i nadále významným aktérem evropského uspořádání, bez jehož účasti nelze účinně řešit základní otázky kontinentální bezpečnosti.

* V současném stadiu transformace je Rusko pokládáno za zemi s poměrně málo transparentním vnitropolitickým vývojem, jehož peripetie by se mohly promítnout i do zahraniční politiky. Vzhledem ke stavu jeho ekonomiky a ozbrojených sil je však velmi nepravděpodobné, že by neextremistické parlamentní politické strany, které zde mají převahu, připustily provádění takové zahraniční politiky, jež by ztížila ekonomickou spolupráci s vyspělými demokratickými státy a se zeměmi střední a východní Evropy a jež by vedla k mezinárodní izolaci Ruska.

* Významným faktorem evropské stability se Rusko stane za předpokladu upevnění demokratických struktur a mechanismů a v tom případě, pokud proces reformy v politickém uspořádání společnosti a budování tržní ekonomiky bude nezvratný a pokud občané jeho výsledky začnou vnímat jako pozitivní přínos pro svou situaci.

* Ve světové ekonomice má Rusko stále místo jako významný vývozce energetických a jiných surovin a jako obrovský potenciál neuspokojených spotřebitelů, i když v současnosti s nízkou kupní silou a se špatně fungujícím finančním a kapitálovým trhem. Přesto jeho význam jako hospodářského prostoru dále poroste.

* Jako bývalá druhá supermocnost, v postkonfrontačním vývoji degradovaná na „mocnost druhého řádu“, prochází Rusko obtížnou fází frustrace, jejíž důsledky zasahují velkou část obyvatelstva. Tato společenská psychologie významně ovlivňuje též percepci přístupů, které k Rusku projevují jeho bývalí spojenci.

* Svou zahraniční politiku orientuje Rusko na spolupráci s USA, s členskými státy Evropské unie a s dalšími demokratickými zeměmi. Vzhledem ke svým geografickým, demografickým a vojenským parametrům předpokládá, že ostatní s ním budou jednat jako s rovnocenným partnerem, přestože jeho postavení významně oslabuje současný stav jeho ekonomiky a vnitropolitického vývoje vůbec.

* V rámci svých zahraničněpolitických priorit považuje Rusko středoevropský region za oblast svých národních zájmů, a to zejména jako součást prostoru pro realizaci svých ekonomických aktivit a jako spojení s trhy (a zákazníky) v západní Evropě.

* V Polsku spatřuje Rusko svého důležitého zahraničněpolitického partnera, ale i konkurenta při prosazování zájmů v oblasti na západ od svých hranic.

* Rozšíření Severoatlantické aliance vnímá Rusko jako přiblížení vojenského paktu západních zemí ke svým hranicím. Přitom očekává, že případné negativní důsledky této operace bude schopné eliminovat pomocí nástrojů, které jsou definovány v *Zakládajícím aktu o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi Ruskou federací a Severoatlantickou aliancí*.

* Rusko usiluje o to, aby hlavním grémiem evropské bezpečnostní spolupráce byla OBSE, přestože si i jeho představitelé uvědomují slabá místa koncepce, v níž by měla plnit centrální a řídicí roli v evropské bezpečnostní architektuře. Svou představu definovalo na budapeštském (1994) a lisabonském summitu (1996) OBSE jednak prosazením projektu *Společného a komplexního modelu bezpečnosti pro Evropu 21. století*, jednak návrhem tezi *Charty evropské bezpečnosti*.⁶

* Rusko se nachází ve značně složité politické, hospodářské i sociální situaci. Jeho obraz je však ještě více zatemňován (a mnohdy i záměrně očerňován) nedostatečnými, jednostrannými a často též zkreslenými informacemi. To přispívá k zakonzervování různých stereotypů, předpojatých pohledů a četných předsudků, které politikům partnerských zemí ztěžují situaci při stanovení správného postupu vůči němu při řešení konkrétních problémů.

* Ještě řadu let bude Rusko spolu s dalšími postsovětskými státy mateřskou zemí četných skupin občanů, pronikajících na západ za ziskem, často označovaných pojmem „*ruské mafie*“. Mnohé z nich dosahují svých cílů trestnou činností a jinými nelegálními aktivitami. Česká republika i ostatní středoevropské země by měly k řešení tohoto bezpečnostního rizika přistupovat koordinovaně.

Jak mohou polsko-ruské vztahy ovlivnit zahraniční politiku České republiky?

Vzhledem k tomu, že Polsko a Rusko zaujímají v hierarchii zájmů České republiky mezi státy střední a východní Evropy přední místa, pokusme se najít odpověď na otázku: *Jak předpokládané důsledky možného vývoje polsko-ruských vztahů ovlivní zahraniční politiku České republiky?*

V případě, pokud se prosadí optimistická varianta budoucího vývoje evropské a globální mezinárodní situace, jejíž důsledky by příznivě působily i na rozvoj polsko-ruských vztahů, tvůrci české zahraniční politiky budou mít svou roli značně usnadněnou. V podmínkách pokračující kooperace by zřejmě česká zahraniční politika vůči střední a východní Evropě vyžadovala pouze některé, avšak z hlediska její dřívější filozofie dost významné korektury.

Podstata korekce české zahraniční politiky by měla spočívat zejména v důsledné orientaci na obsah a smysl dokumentů, jež byly přijaty v souvislosti s rozhodnutím o pozvání tří středoevropských zemí k jednání o přistoupení k Washingtonské smlouvě, tj. *Madridské deklarace o euroatlantické bezpečnosti a spolupráci přijaté nejvyššími představiteli států a vlád zúčastněnými na zasedání Severoatlantické rady v Madridu 8. července 1997, Zakládajícím aktu o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi Ruskou federací a Severoatlantickou aliancí*, jenž byl podepsán 27. května 1997 v Paříži, a *Charty o zvláštním partnerství mezi Organizací Severoatlantické smlouvy a Ukrajinou*, která byla podepsána 9. července 1997 v Madridu. Při prosazování národních zájmů by měla důsledněji vycházet z kontinentálních cílů opatření, která jsou v nich zahrnuta, a při kooperaci s účastníky evropského bezpečnostního uspořádání více cítit princip mezinárodní solidarity.

Česká republika by měla kromě plnění závazků, které pro ni vyplnou ze statutu nového člena NATO a z harmonogramu přípravy na očekávané přijetí za člena Evropské unie,

zintenzivnit svou spolupráci se zeměmi uvnitř středoevropského regionu. Cílevědomě by měla kooperovat nejen s těmi, které jsou s ní ve stejné skupině, ale i s těmi, které orgány integračních seskupení označily za kandidáty na přijetí v dalších vlnách. Chtějí-li tvůrci a vykonavatelé české zahraniční politiky dostat závazkům, které pro Českou republiku z pozvání do Severoatlantické aliance vyplynuly, měli by k uvedeným dokumentům přistupovat nejen jako k závazné směrnicí, ale jako k výrazu *alianční filozofie budování evropské bezpečnostní architektury*, s níž se deklarativně plně ztotožnili.

Pro českou zahraniční politiku se tedy otevírá značný prostor zejména směrem k nejbližšímu sousedu – ke Slovensku –, ale také k ostatním státům na východě – k Ukrajině, k Rusku a k dalším zemím. I když tři pobaltské republiky budou svou zahraniční politiku zřejmě orientovat především na skandinávské státy, na Polsko a na USA, česká zahraniční politika by neměla vztahy s nimi podceňovat a neměla by rezignovat na aktivní spolupráci s nimi (zejména v hospodářské oblasti). Je v zájmu České republiky, aby měla *dobré, solidní a trvalé vztahy* se zeměmi, které se nacházejí východně od příští hranice Severoatlantické aliance, a to nejen podle formálních kritérií, ale především ve shodě s jejich skutečným obsahem. K tomu bude napomáhat pozitivní vývoj polsko-ruských vztahů. Česká republika může k dosažení kontinentálních cílů rozšíření NATO přispět nejlépe tím, že k tomu plně využije svůj specifický potenciál, daný geografickou polohou a historickými vazbami ke svým sousedům. Z tohoto hlediska má zvláštní odpovědnost právě vůči Slovensku.

Diplomacie České republiky by měla zvážit, jak by se mohla spolu s Polskem (a s dalšími státy) prospěšně podílet na aktivitách, které by přispěly k posílení role OBSE při zajištění evropské bezpečnosti. Obsah i duch madridského dokumentu zdůrazňují nezbytnost radikální změny postoje české vlády k této kontinentální bezpečnostní organizaci. OBSE je podle názoru autorů *Madridské deklarace o euroatlantické bezpečnosti a spolupráci* pokládána za „prvořadý nástroj pro předcházení konfliktům, zvyšování kooperativní bezpečnosti a upevňování demokracie a lidských práv“.⁷ Naše republika by měla svůj potenciál plně využít k dosažení společného cíle, kterým je „vytvořit v Evropě cestou co nejširší spolupráce mezi státy OBSE společný prostor bezpečnosti a stability bez dělicích čar nebo sfér vlivu omezujících svrchovanost jednotlivých států“.⁸

Jednostranný a selektivní přístup pouze k těm aspektům procesu rozšiřování NATO, respektive Evropské unie, které vyhovují politické garnituře, jež je právě u moci, není v souladu ani s principy demokratického a pluralitního státu, ani s požadavky filozofie budování nové evropské bezpečnostní architektury. K základním předpokladům demokratické kontinuity každého státu patří i schopnost adekvátně uplatňovat v zahraniční politice obecně uznávané zásady, na nichž se shodlo širší mezinárodní společenství, i když vycházejí z filozofie, která plně nezapadá do schémat politických subjektů, tvořících momentálně vládní koalici.

Rovněž v tom případě, pokud by se mezinárodní vývoj po zahájení procesu rozšiřování Severoatlantické aliance ubíral podle méně optimistických představ, měla by Česká republika svůj vztah k OBSE přehodnotit a adekvátním způsobem zvýšit svůj podíl na jejích aktivitách, protože důvody pro tuto volbu by byly dokonce ještě větší. Pokud by se vývoj podobal scénáři, jenž předpokládá zostření vztahů mezi Ruskem a USA, jakož i mezi Ruskem a Severoatlantickou aliancí jako obrannou koalici, role OBSE by se totiž ještě více zvýraznila. V takovém případě by tato instituce byla nejen platformou pro dialog a hledání východisek k zlepšení celoevropské bezpečnostní situace, ale i grémiem pro jednání o opatřeních k obnovení vojenské důvěry mezi státy našeho kontinentu.

Z toho vyplývá, že za jakéhokoli z možných předpokladů – optimistického, neutrálního ani pesimistického (tj. při pokračující kooperaci, při jejím oslabení, ale ani v tom případě, pokud by se prosadil konfrontační scénář) – by OBSE pravděpodobně neztratila nic ze svého nynějšího postavení. Je dokonce téměř jisté, že v případě oslabení kooperace, nebo kdyby vztahy mezi státy našeho kontinentu dosáhly stadia konfrontace, naléhavost řešení některých problémů evropské bezpečnosti by si vynutila zintenzivnění politicko-bezpečnostních a vojensko-bezpečnostních aktivit OBSE na úkor agend lidské a ekonomické dimenze.

OBSE se svými nástroji a mechanismy preventivní diplomacie a předcházení konfliktům, v lidské a ekonomické dimenzi, v návaznosti na vojenské prostředky Severoatlantické aliance, bezpečnostní kapacity ZEU, jakož i na ekonomickou a politickou přitažlivost Evropské unie podílí na vytváření synergického efektu využívání komparativních výhod všech prvků evropské bezpečnostní architektury, založené na kooperaci.

Je dost velká pravděpodobnost, že se polsko-ruské vztahy budou vyvíjet podle scénáře pojmenovaného jako „oslabená kooperace“. Z toho vyplývá, že by česká zahraniční politika měla jako s převládající kalkulovat s variantou, podle níž bude v této bilaterální relaci docházet k občasným projevům dílčího ochlazení. Pokusme se proto do několika bodů shrnout, na jakých principech by v takovém případě měla být česká zahraniční politika koncipována:

* Základní pojetí české zahraniční politiky aplikované na podmínky „pokračující kooperace“ by se nemělo podstatněji měnit. Po přijetí České republiky do Severoatlantické aliance její hlavní principy budou v souladu s celkovou linií koaliční politiky. Příslušnost ke spojeneckému svazku jí umožní, aby se ještě intenzivněji zapojila do aktivit v rámci regionální a subregionální spolupráce, aniž by se její představitelé museli obávat, že by se mohla dostat do mocenské či ekonomické závislosti na případných partnerech. Ani v podmínkách „oslabené kooperace“ by se neměla zříkat svých specifických nástrojů a mechanismů kooperace s nečlenskými státy NATO. S jejich tvůrčím a aktivním využitím by měla přispívat k překonávání dílčích krizí a k návratu do stavu „pokračující kooperace“.

* Do doby, než bude Česká republika přijata do Evropské unie, by měla být i nadále „hnací silou“ rozvoje hospodářské spolupráce v rámci CEFTA, včetně jejího rozšiřování o další země. Její vláda by současně měla hledat optimální východiska ze situace, kdy čtyři z členských států po vstupu do Evropské unie vystoupí z CEFTA. Bude v zájmu České republiky, aby spolupráce v jejím rámci plnohodnotně pokračovala i poté, kdy tuto dohodu opustí. Proto by měla usilovat o to, aby se do ní zapojily i další středoevropské a východoevropské státy. Spolu s ostatními členskými státy by měla rovněž hledat vhodné formy kooperace mezi Středoevropskou dohodou o zóně volného obchodu a Ruskou federací.

* Ve vztazích České republiky s Polskem by v podmínkách „oslabené kooperace“ zřejmě měly dominovat aktivity zaměřené na posílení prvků vzájemné spolupráce, přátelství a spolenectví, a to jak na bilaterální úrovni, v rámci alianční regionální spolupráce, tak i se zeměmi, které o členství v NATO budou nadále usilovat. Spolu s Polskem a s Maďarskem by se měla současně snažit o prosazení takových kroků, které by přispěly k obnovení nebo k zintenzivnění vztahů středoevropských států s Ruskem, s Ukrajinou a s dalšími postsovětskými republikami. Zvláštní pozornost by přitom měly věnovat problematice ekonomických vztahů.

* Ve spolupráci s dalšími novými členy NATO by Česká republika měla v podmínkách „oslabené kooperace“ přicházet v rámci Euroatlantické rady partnerství, OBSE a Rady Evropy se společnými iniciativami, zaměřenými na rozvoj kontaktů se státy, které nebudou členy Severoatlantické aliance, a měla by usilovat o řešení problémů, jež by vztahy s nimi mohly zhoršovat.

* V politice České republiky vůči středoevropským a východoevropským zemím by se měla stále častěji objevovat témata spojená s bojem proti novodobým bezpečnostním rizikům – např. s bojem proti organizovanému zločinu, ekonomické kriminalitě, ekologickým katastrofám, transferu nebezpečných technologií, šíření drog, ohrožování autorských práv a obchodního tajemství.

* Nově přijaté členské státy NATO by se za situace „oslabené kooperace“ měly pokusit o nalezení koordinovaného postupu při modernizaci svých ozbrojených sil. Na jedné straně by měla vést k urychlenému řešení problémů jejich armád, spojených s prohlubováním kompatibility s vojsky původních členů Severoatlantické aliance, avšak na druhé straně by zároveň neměla podněcovat nová kola zbrojení, zejména v Rusku.

* Česká vláda by ani za těchto okolností neměla snížit úsilí o deblokaci splácení ruského dluhu, přičemž by se v tomto směru měla snažit využít zkušeností jiných států, které se ve vztahu k Rusku ocitly v podobné situaci, avšak jejichž výsledky byly přesvědčivější.

* Přes hledání společného postupu a rozvíjení těsné spolupráce s Polskem a s Maďarskem by vláda České republiky měla důsledně prosazovat legitimní zájmy své země též ve vztahu vůči nim a usilovat o to, aby toto partnerství bylo založeno na principu faktické rovnoprávnosti.

V případě, pokud by se mezinárodní situace v Evropě vyvíjela podle pesimistických očekávání vyjádřených hypotetickým „konfrontačním scénářem“, zahraniční politika České republiky by měla využít všech svých možností (a to zejména v rámci středoevropského regionu), aby se vztahy se státy, které se nestaly členy NATO, hlavně pak s Ruskou federací, dále nezhoršovaly. V nezměněném rozsahu by měla i nadále pokračovat – pokud by to jen bylo možné – v diplomatických aktivitách, které v tomto prostoru předpokládala realizovat za podmínek, odpovídajících předcházejícím scénářům. Zejména by měla ještě důsledněji a koordinovaněji prosazovat linii koaliční politiky s přihlédnutím k českým národním zájmům.

Česká republika by se neměla vzdávat úsilí o hledání cest k řešení problémů zajištění mezinárodní bezpečnosti též ve spolupráci se státy, s nimiž by se některé země euroatlantického spolenectví dostaly do případné kolize. Zejména by měla usilovat o to, aby nedošlo k přerušení kooperace v otázkách boje s organizovaným zločinem, s ekonomickou kriminalitou a s dalšími hrozbami pro společnou bezpečnost.

Součástí koaliční politiky v podmínkách zvyšující se konfrontace by zřejmě bylo i úsilí o intenzivní využití platform jednotlivých multilaterálních mezinárodních institucí (Euroatlantické rady partnerství, OBSE, Rady Evropy aj.) k řešení vzniklé situace či k předcházení jejímu dalšímu zhoršení. Česká republika by se pak v tomto rámci měla snažit svým aktivním přístupem napomáhat k překonávání konfrontačních vztahů a k hledání východisek, která by umožnila návrat ke kooperativnímu charakteru evropské politiky. Významným spojencem by přitom mohlo být právě Polsko.

* * *

Stav a kvalita polsko-ruských vztahů budou pro českou zahraniční politiku i nadále jistým indikátorem perspektiv vývoje bezpečnostní atmosféry ve středoevropském prostoru a v geografické oblasti mezi Polskem a Ruskem, kterou oba státy stále vnímají jako „mezí-pásma“. Při hodnocení vlivu tohoto faktoru by Česká republika měla vycházet z jeho místa v celkovém kontextu globálních a evropských vztahů, a to zejména:

* Svě zahraničněpolitické přístupy ke státům, jež se do Severoatlantické aliance nedostanou, by měla Česká republika sjednotit se základními principy koaliční politiky. Ve své koncepci české účasti na budování evropské bezpečnostní architektury by měla vycházet zejména z filozofie *Madridské deklarace o euroatlantické bezpečnosti a spolupráci*.

* Česká republika by měla přihlížet ke skutečnosti, že určující význam pro úroveň bezpečnostní atmosféry v Evropě vůbec a ve středoevropském regionu zvláště nebudou mít polsko-ruské vztahy, ale vztahy Ruska s NATO, respektive vztahy Ruska s USA, s Německem a s Francií. V hierarchii důležitosti na vyšší příčce než polsko-ruské vztahy budou rovněž vztahy Polska s hlavními demokratickými státy a s evropskými integračními seskupeními.

* Česká republika by měla být připravena na to, že geopolitické změny, které nastanou po přijetí Polska, Maďarska a České republiky do NATO, povedou ke zvýšení mezinárodního významu především Polska, ale také Maďarska, přičemž geostrategická hodnota středoevropského regionu se poněkud sníží. Vzroste však jeho důležitost jako hraniční zóny dvou obchodních prostorů a oblastí vzájemného prolínání různých hodnotových systémů.

* Česká republika by měla vycházet z toho, že v pokračujícím procesu všeobecné transformace mezinárodního uspořádání se nadále prohlubuje asymetrie podmínek zajištění bezpečnosti, ekonomické prosperity i sociálních jistot mezi integrovanou a východní částí Evropy. V důsledku začlenění tří středoevropských zemí do Severoatlantické aliance se hranice mezi oblastí nestability a prosperity zvýrazní a posune se více na východ.

* Česká republika by měla postupovat v souladu s přesvědčením, že na nejvyšší příčce mezi jejími životními zájmy je *vytvoření a kultivace stabilního bezpečnostního prostředí v širším evropském rámci*, které by poskytovalo všestranně příznivé podmínky pro ekonomickou prosperitu, udržení sociálních jistot a rozvoj duchovního bohatství celé společnosti.

* Česká republika by měla respektovat tezi, podle níž, ačkoli vojenské druhy ohrožení bezpečnosti země zcela nepominuly, hlavní bezpečnostní rizika a hrozby současnosti a dohledné budoucnosti spočívají v ekonomické oblasti, v nedodržování lidských práv a práv národnostních menšin, v ilegální migraci, v organizovaném zločinu a v šíření jaderných a dalších mimořádně nebezpečných technologií.

* Česká republika by měla vzít na vědomí skutečnost, že zápas o pojetí evropské bezpečnostní architektury bude pokračovat i po přijetí prvních středoevropských zemí do Severoatlantické aliance. Problém překonávání bipolárního vidění světa nebude zřejmě zdárně vyřešen ani do konce tohoto tisíciletí. Nové členské státy NATO by se však na jeho zvládnání měly aktivně podílet. Měly by se přitom snažit, aby se zápas o způsob zajištění evropské bezpečnosti neodehrával pouze v bilaterální rovině mezi mocnostmi a na platformě Stálé společné rady Ruska a NATO, ale též v rámci OBSE, ZEU a Rady Evropy, kde mohou účinně prosazovat i své názory.

* Česká republika by měla vycházet z nezbytnosti rozvoje kooperativních vztahů nejen s Polskem a s ostatními středoevropskými zeměmi, kterým bylo nabídnuto členství v Severoatlantické alianci, ale i s těmi, jež nebudou v první vlně do NATO přijaty, nebo o členství v Severoatlantické alianci vůbec neusilují.

* Česká republika by měla zvažovat vhodné formy vojenské spolupráce se státy, které nebudou přijaty do Severoatlantické aliance v první vlně, a to jak v rámci Partnerství pro mír, tak na bilaterální bázi. Česká republika by měla s přihlédnutím k zájmům českého zbrojního průmyslu věnovat zvláštní pozornost též možnostem regionální spolupráce v oblasti modernizace ozbrojených sil. Současná úroveň vojenských arzenálů by se však měla neustále snižovat.

* Česká republika by měla bedlivě analyzovat aktuální úroveň vztahů Polska a Ruska s jejich společnými sousedy. Ta bude zřejmě lakmusovým papírkem jejich schopnosti překonávat úskalí, jimiž bude procházet jednak proces rozšiřování NATO na východ, jednak hledání optimální definice nového mezinárodního postavení Ruska. Rozněcování antiruských fobií by mohlo obě operace významně zkomplikovat.

* Česká republika by měla vycházet z toho, že z hlediska jejích zájmů poroste význam rozvoje hospodářských kontaktů jak se středoevropskými státy, tak rovněž s Ruskem, s Ukrajinou a s dalšími postsovětskými republikami. Důležitost ekonomického prostoru východně od nové hranice NATO bude vzrůstat v závislosti na zvyšující se úrovni vnitropolitické stability v zemích tohoto regionu.

* S patřičnou důsledností by měla Česká republika analyzovat zahraničněpolitické aktivity Polska uskutečňované v kooperaci s USA, s Německem a s Francií, popřípadě s jinými mocnostmi. Přitom by měla zvažovat jejich perspektivní důsledky z hlediska svých zájmů, jakož i z hlediska dalšího vývoje ve středoevropském prostoru.

* Česká republika by měla vycházet z toho, že v soudobých podmínkách stále více vzrůstá význam věrohodných informací jakéhokoli druhu, zvláště pak ekonomického charakteru. Z tohoto hlediska by měl být promyšlen komplexní systém shromažďování, selekce a distribuce zpráv o vývoji vnitropolitické a ekonomické situace států na teritoriu bývalého Sovětského svazu a způsoby jejich poskytování odborně zainteresované, ale i širší veřejnosti.

* S využitím své geografické polohy a historických vazeb by měla Česká republika přispívat ve středoevropském regionu k rozvíjení politických vazeb Polska a Maďarska se Slovenskem, jakož i k intenzivnějšímu zapojování Rakouska do spolupráce v rámci tohoto prostoru.

* Česká republika by měla napomáhat k posilování role OBSE v bezpečnostní architektuře Evropy v souladu s pojetím, které budou prosazovat státy Evropské unie. K tomu by měla využívat společné konzultace v rámci středoevropských států, popřípadě i společné nebo bilaterální iniciativy směřující k obdobným cílům.

Během všeobecné transformace mezinárodního uspořádání v Evropě jsou všechny prvky vztahů mezi státy vystaveny působení celé řady proměnných. Transformují se nejen mezinárodní vztahy postkomunistické části Evropy, ale i mezinárodní instituce. Rovněž vztahy mezi státy vyspělých demokracií prodělávají, i když někdy obtížně pozorovatelné změny. Důsledky těchto procesů se cestou zpětné vazby promítají do postkomunistické části Evropy, v níž se všeobecná a mnohovrstevnatá transformace začala.

Převážnou část zahraničněpolitického potenciálu české politiky a diplomacie odčerpají zřejmě aktivity a administrativa, které si vyžádají náročné operace spojené s plněním úkolů a závazků, vyplývajících z procesu integrace do NATO a z příprav na přijetí za plnohodnotného člena Evropské unie. Pod tlakem těchto bezprostředních, byť naprosto nezbytných pragmatických činností a smluvních povinností by však představitelé České republiky neměli ztrácet ze zřetele širší a vzdálenější cíle, které jsou spojovány s rozšířením jak Severoatlantické aliance, tak i Evropské unie. Měli by být rovněž připraveni adekvátně reagovat i na situace, které vyplynou z nových výzev. *Základním předpokladem dosažení kontinentálních cílů rozšiřování NATO je postupné sjednocování Evropy a vytváření takového uspořádání vztahů mezi státy našeho kontinentu, které bude příznivým prostředím pro harmonizaci jejich národních zájmů.* Nové rozdělení Evropy by dosažení těchto cílů zmařilo.

Rovněž na kvalitě polsko-ruských vztahů bude záviset, zda současný historický experiment pod konsenzuálně dohodnutým pracovním označením „*sjednocená Evropa*“ skončí úspěšně či nikoli.

¹ Viz Dzennik Ustaw 1993, nr 118, poz. 527.

² Tímto historicky vzniklým pojmem je označován geografický prostor, táhnoucí se od Baltského po Černé moře, v podstatě mezi dnešní východní hranicí Polska a západní hranicí Ruské federace.

³ Viz Zpráva Polsko a NATO, září 1995. Mezinárodní vztahy, 2/1996, s. 141–149.

⁴ Tamtéž, s. 149.

⁵ Generální tajemník NATO J. Solana při setkání s představiteli kandidátských států prohlásil: „Chci zde zdůraznit, že si přejeme, aby stejné vztahy k Rusku, jež chceme mít jako NATO a jeho členové, měly také státy, které budou přizvány. Chceme, aby vyvinuly skutečné úsilí pro solidní, trvalé a dobré vztahy s Ruskem.“ – Mladá fronta Dnes, 11. 2. 1997.

⁶ Viz Návrh tezí Charty evropské bezpečnosti, předložený Ruskou federací na zasedání Výboru pro modely bezpečnosti při Stálé radě OBSE ve Vídni 17. 7. 1997. Ruské aktuality, č. 18, Praha, 2.–15. 9. 1997, s. 6.

⁷ Madridská deklarace o euroatlantické bezpečnosti a spolupráci přijatá nejvyššími představiteli států a vlád zúčastněných na zasedání Severoatlantické rady v Madridu 8. července 1997. In: Madridský summit NATO. Sborník dokumentů. Česká atlantická komise v edičním oddělení Ústavu mezinárodních vztahů, Praha 1997, s. 21.

⁸ Tamtéž, s. 22.

Poznámka: Stať vychází ze závěrů, k nimž dospěl realizační tým grantového projektu Polsko-ruské vztahy a jejich vliv na středoevropský prostor. Vyplynuly ze čtyř historických, ekonomických, vojensko-politických a tří politologických studií, které vyšly v podobě sborníku Rusko, Polsko, střední Evropa: dědictví minulosti a současnost, vydaného edičním oddělením Ústavu mezinárodních vztahů.